

EBUSSUÛD EFENDİ'NİN TELAFFUZ-İMLÂ ÜZERİNE DİKKATLERİ VE İKİ RİSÂLESİ*

*Abdülkadir DAĞLAR**

ÖZET

Bu çalışmada Ebussuûd Efendi'nin telaffuz ve imlâ üzerine iki risâlesi üzerinde durulmuş, bu risâlelerin tenkitli metinleri verilmiştir. Küçük hacimli imlâ kılavuzu mâhiyetinde olan bu eserlerde, telaffuz ve imlâları galat olan kelimelerin olması gereken, doğru şekilleri verilmiştir. Fesâhat ve belâgat makalenin bilimsel zeminini oluşturmuş; galat telaffuz ve imlâlar fesâhat ve/veya belâgat açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebussuûd Efendi, telaffuz, imlâ, galat, fesâhat, belâgat

EBUSSUUD EFENDI'S ATTENTIONS ON PRONUNCIATION&ORTHOGRAPHIC AND HIS TWO TRACTATES

ABSTRACT

In this study we introduce Ebussuud Efendi's two tractates which are about pronunciation and orthographic and we give their critical texts. These are small ortographic guidebooks and they inherit right forms of word which are used wrongly in common. We build this study on fesahat and belagat and we comment word's wrong pronunciations and orthographics according to fesahat and belagat.

Key Words: Ebussuud Efendi, pronunciation, orthographic, wrong, fesahat, belagat

* Bu makale, 15-16 Mayıs 2008 tarihinde Kayseri'de Prof. Dr. İsmail Ünver adına düzenlenen II. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda tarafımızdan sunulmuş "Ebussuûd Efendi'nin Telaffuz-İmlâ Üzerine Dikkatleri ve Fetvâ Kâtiplerine Tenbihi" başlıklı tebliğin geliştirilerek genişletilmiş şeklidir.

* Öğr. Gör., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“Deme kalbura kallâbûr;

lugat-ı fasihten evlâdır galat-ı meşhûr.”

Anadolu sahası Türkçesi'nin Arap harfleriyle bir yazı dili olarak 13-14. yüzyıllarda gelişme gösterdiği, 15. yüzyıla gelindiğinde imlâ yönünden gelişimini büyük ölçüde tamamladığı genel olarak kabul görmektedir.

Yazıda Arap alfabesini kullanan Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye geçen kelime, terkip ve ibâreler, Türkçe'nin ses ve gramer yapısına uyum sağlamakta zorlandığı zamanlarda, gerek tahsilsiz halkın kolaycılık sayılan yanlış telaffuzlarına gerekse ciddiyetsiz ve aceleci kâtiplerin hatalı imlâlarına maruz kalmıştır. Bununla beraber, özellikle Arapça, Farsça kelime, terkip ve ibârelerin yanlış kullanımı ile ilgisi tespit edilen galatı, Türkçe'deki kimi yabancı unsurların bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde mahallileştirilmesi olarak değerlendirmek de mümkündür. Taşradaki medreselerde yetişen kimi kâtiplerin Arapça, Farsça ve hatta Türkçe gramer bilgilerindeki önemli eksiklikler, zamanla onların bilhassa Arapça ve Farsça'nın orijinal ses, gramer ve anlam kurallarından sapabilmelerine, dolayısıyla imlâda fâhiş hatâlara düşmelerine yol açabilmiştir. Bazı kâtiplerin de maîşet endişesiyle daha fazla kazanmak için daha çok işe talip olmaları sonucu kitâbet ilminin kâidelerinden ciddî tavizler vermiş olabilecekleri de ihtimal dâhilindedir. Bunun yanında kâtiplerin tahsilsiz halkın telaffuz-ımlâ ile ilgili yaygın yanlış tercih ve istimallerinden de olumsuz yönde etkilenmiş olabilecekleri, halkla yazışmalarında bu şekilleri kullanmaları dolayısıyla kitâbette “galat” kullanımlarının arttığı ve yaygınlaştığı düşünülebilir.¹

Kâtiplerin yetiştirme ve çalışma tarzlarından kaynaklanan tüm bu olumsuz faktörlerin yanında, Arapça ve Farsça'nın gramerine ilmî ve edebî eser te'lif edecek kadar vâkıf olan Osmanlı aydın ve ulemâsının, Türkçe'nin fonetik ve semantik yapısı çerçevesinde kendilerinde bu dillere ait kelime, terkip ve ifâdelere tasarruf hakkı

¹ Bu konuda bkz. Fikret Turan, “Şeyhülislam Ebussuûd'un İmlâ Kuralları: Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı İmlâsında Yerleşme Eğilimleri ve Bir Tepki”, **İlmî Araştırmalar**, S. 9 (2000), s. 223.

görmüş olabileceklerini de galatâtın ortaya çıkış sebepleri arasında bir başka ihtimal olarak düşünmek mümkündür.

Kelime olarak “yanılma, yanlış, yanlışlık, yanılğı” anlamlarına gelen “galat”, terim olarak da “dilbilgisi kuralına uymayan kelime ve ibâre, dil yanlışlığı” manâlarını taşır. Yanlış olduğu hâlde yaygın bir şekilde kullanılan kelimelere “galat-ı meşhûr”, kullanımı hiçbir şekilde uygun görülmeyen kelimelere de “galat-ı fâhiş” denir. Galat ile aynı manâdaki “sakat” kelimesinin bir arada ya da birbirlerinin yerine kullanılmış olduğu bilinmektedir.²

Yapılan araştırmalardan, Arapça ve Farsça’da bir dilbilgisi terimi olarak yer almayan “galat” konusu üzerinde ilk kez Osmanlı aydınlarının durduğunu söylemek mümkündür.³ Arapça-Farsça bazı unsurların galatlaştırılmasına tepki sayılabilecek ikaz niteliğinde ilk risâleler 16. yüzyılda kaleme alınmıştır. Kelime ve ifâde dünyasında ses ve anlam değişmelerine engel olmak yoluyla dinî ilimlerin temel dili olan Arapça’yı korumak, dolayısıyla tefsir, hadis, fıkıh gibi temel dinî ilimlerin anlaşılmasında en küçük hatâ ihtimallerini bile bertaraf etmek; “fetvâ” gibi çok önemli bir kurumda fetvâ kâtiplerini daha titiz davranmaya davet etmek gibi amaçlarla devrin iki gelenekçi şeyhülislâmı Kemâlpaşazâde ve Ebüssuûd Efendi tarafından galatât risâleleri kaleme alınmıştır.

Bu risâlelerin ilki Kemâlpaşazâde (1469-1534) tarafından “et-Tenbîh ‘alâ-Ġalaṭi’l-Câhil ve’n-Nebîh”⁴ adıyla Arapça kaleme alınmıştır.⁵ Bu eser daha sonra “Terceme-i Ġalaṭi’l-‘Avâm”⁶ adıyla Türkçe’ye çevrilmiş ve basılmıştır. Bu eserde Kemâlpaşazâde dili doğru kullanmanın öneminden, lafız-manâ ilişkisinden, dinî ilimlerin temel dili olan Arapça’yı kurallarına göre kullanmanın gereğinden, galatların bazılarının avâmdan bir kısmının da havâstan kaynaklandığından bahseder.⁷ Galatât risâlelerinin ikincisi ise

² Mustafa S. Kaçalın, “Galat”, *DİA*, C. 13 (1996), s. 300.

³ *Agm*, s. 301.

⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, No: 3879, vr. 30b-45a.

⁵ Hayati Develi, “Kemalpaşazade ve Ebüssuûd’un Galatât Defterleri”, *İlmî Araştırmalar*, S. 4 (1997), s. 99.

⁶ Mütercimi, baskı yeri ve tarihi belli değildir.

⁷ Hayati Develi, *agm*, s. 105.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Ebussuûd Efendi tarafından kaleme alınmıştır.⁸ Aşağıda bu risâle hakkında bilgi bulunmaktadır.

Galatlar çeşitli araştırmacılarca kelimelerin ses, yapı, anlam, imlâ, etimoloji gibi yönlerinden ele alınması sonucunda çeşitli şekillerde tasnif edilmiş; kelimelerin galat olma durumları genel olarak “ımlâ yanlışları”, “ses bilgisi ile ilgili yanlışlar”, “yapı bilgisi ile ilgili yanlışlar” ve “anlam bilgisi ile ilgili yanlışlar”dan hareketle ele alınmıştır.⁹ Bu tasniflerden ve konu hakkında verilen genel bilgilerden galatların daha çok tek başına kelimeyi ilgilendirdiği sonucu çıkmaktadır. Ancak, Ebussuûd Efendi'nin dildeki galat telaffuz ve imlâlara ait, aşağıda metinleri verilecek olan iki risâlesinden de anlaşılacağı üzere galatlar, kelime ile birlikte kelâm da ilgilendirmektedir. Bir kelimenin tek başına galat olabilmesinin yanında, tek başına galat olmayan bir kelimenin kelâm bütünü içinde galat duruma düşmesi de söz konusudur.

Telaffuzun ses ve söyleyişle ilgili olmasına karşılık, imlânın harfler ve yazım tercihleriyle ilgili olduğu ortadadır. Telaffuzun doğruluğu hitâbetin, imlânın doğruluğu da kitâbet ve inşânın vazgeçilmez şartıdır. Konuşma ile ilgisi yönünden telaffuz, yazma ile ilgisi yönünden ise imlâ kelime, kelâm ve mütekellim/kâtibin fasîh olma durumuyla yani “fesâhat”la doğrudan ilgili olmaktadır.

İlm-i belâgatın fesâhat bahsinde, belâgatın ön şartı sayılan fesâhatın, kelime ve kelâmda “muhill-i fesâhat” sayılan kusurların bulunmaması şartıyla ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Bu nokta etrafında yapılacak yüzeysel bir değerlendirme bile, kelime ve kelâmda bulunabilecek şu fesâhat kusurlarının “galat”la paralel olarak aynı anlam dâiresinde yer aldığı üzerinde dikkatleri toplamaya yetecektir:

1. Muhâlefet-i Kıyâs (Kıyâsa Muhâlefet): Kelimenin, ait olduğu dilin gramer kurallarına uygun olmayan şekillerde telaffuz ve

⁸ Agm, s. 112.

⁹ Agm, s. 103-104.

implâsıdır. Türkçe kelimelerde kök ile ek arasındaki uyumsuzluklar da bu minvalde değerlendirilir.¹⁰

2. Garâbet: Arkaik tabir edilen, kullanımdan kalkmış kelimelerin ve kullanımı yerleşmemiş alışık olunmayan yeni kelimelerin, özel bir amacı olmaksızın, kullanılmasıdır.¹¹

3. Za’f-ı te’lif: Kelâmın, gramer kurallarına aykırı kelime ve/veya terkiplerden oluşması; kelâmı oluşturan unsurların dizimi ve kipinde dilin gramer kurallarının ihlâl edilmesidir.¹²

Bunların yanında, belâgatın alt bilim dallarından “ilm-i me’ânî” müsned (yüklem) ile müsnedün ileyh (özne) arasındaki ilişkileri de ayrıntılı olarak ele almakta ve mütemmimât-ı cümle (cümlelerin tamlayıcıları) ile yüklem ve özneyi oluşturan kelimelerin gramer kurallarına uygun şekilde birbirleriyle bir kelâm içinde bulunma imkânlarını araştırmaktadır.¹³

Ebussuûd Efendi (1490-1574), Osmanlı’nın yükselme döneminde dört padişahın dönemini görmüş, yaklaşık otuz yılı şeyhülislâmlık makamında olmak üzere altmış yılı devlet hizmetinde geçmiş gelenekçi bir âlimdir.¹⁴ 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi’nde kullanımı yaygınlaşmış, telaffuz ve implâdaki galat kullanımlar hakkında Ebussuûd Efendi’nin iki risâlesi bu yazı çerçevesinde ele alınacak, sırasıyla tenkitli metinleri verilecektir.

Yazma kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan, kısaca “Sakatât-ı Avâm” adıyla meşhur olan risâlesinde, Ebussuûd Efendi’nin galat olarak kullanıldığını tespit ettiği kelime, terkip ve ifâdelerin, orijinallerini de vermek suretiyle, âdeta bir listesini

¹⁰ Atabey Kılıç, **Ahmed Hamdi Belâgat-ı Lisân-ı ‘Osmanî (İnceleme-Metin-Dizin)**, Laçin, Kayseri 2007, s. 22; M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, 3F, İstanbul 2007, s. 40.

¹¹ Atabey Kılıç, **age**, s. 22; M. A. Yekta Saraç, **age**, s. 40-41.

¹² Atabey Kılıç, **age**, s. 22-23; M. A. Yekta Saraç, **age**, s. 41.

¹³ Atabey Kılıç, **age**, s. 30-50; M. A. Yekta Saraç, **age**, s. 66-75.

¹⁴ Ebussuûd Efendi ve eserleri üzerine yapılmış şu çalışmalara bakılabilir: Pehlul Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5 (2005), s. 441-475; Abdullah Demir, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi**, Ötügen, İstanbul 2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

vermiştir. Bu esere 20. yüzyılın hemen başında Şehrî Şevket Mustafa Efendi tarafından da şerh yazılmıştır.¹⁵

Ebussuûd Efendi'nin daha çok Arapça kelimelerin telaffuzuna yönelik uyarılarını içeren bu galatât/sakatât risâlesinde, kelimelerin galat telaffuzlarına dikkat çekilmiş ve fasîh telaffuzları verilmiştir. Madde başı olarak yer alan kelimelerin hem galat hem de fasîh şekilleri hareke ile yazılmış, daha da anlaşılır hâle getirmek için genelde kelimelerin i'râbı da yapılmıştır. “**Maḥabbet**dür fethîle.”, “**Ḳındil**dür kesr-i kâfila.”, “**Ayş**dur feth-i ‘aynıla. *İyş* degüldür kesr-i ‘aynıla”, “**Sıkdil**dur *sıqlet* yokdur. *Sıkdil*da kâfuñ hareketi sükûnından efşâhdur.”, “**Ma’dind**ür kesr-i dâile. *Ma’den* degüldür feth-i dâile.”, “**Ḥatâbet** feth-i ḥâ iledür kesr-i ḥâ ile degüldür.” ve “**Berriye** teşdîd-i râyıla *şahrâ* ma’nâsınadır. *Taḥff-i râyıla* degüldür.” maddeleri örnek olarak verilebilir.

Bazı kelimeler de vezinleri ile verilmiştir; “**Billevr**(bellür)dür *büllür* degüldür *sinnevr* ve *tennür* vezninde isti‘mâl olunur.”, “**Za’ferân**dur *tercemân* vezninde.”, “**Ḥacil** *ketif* gibi. *Ḥacil* degüldür.” örneklerinde görüldüğü gibi.

Ebussuûd Efendi bazı galat kelimelerin fasîh şekillerini ise hem i'râblı hem de vezinli vermiştir; “**Tühemet**dür feth-i ḥâ iledür *hümeze* vezninde. Sükûn-ı ḥâ ile degüldür.”, “**İnâş**dur kesr-i hemze ile *kitâb* gibi. *Ẓammıla* degüldür.”, “**Edviye** ve **ed’iye** teşdîdsiz *ef’ilen* vezni üzerinedür. Teşdîd ḥatâdur.”, “**Tesellâ**dur *tefâ’lâ* vezni üzre. Kesr-i lām ḥatâdur.” örneklerindeki gibi.

Galat telaffuz edilen bazı özel isimlerin de fasîhleri verilmiştir; “**Müseylimed**ür kesr-i lām ile. *Müseyleme* degüldür. Meşelâ *Müseyleme-yi Kezzâb* dirler.”, “**Ḳâbil** **Hâbil** yâ iledür.”, “**Buḥtu Naşşard**ür zamm-ı bâ ve teşdîd-i şâd-ı meftûḥa iledür.”, “**Ḥâtim-i Saḥî** ḥâ’-i mühmele ve tā’-i meksûre iledür ḥâ’-i mu‘ceme ve feth-i tā ile degüldür.” örneklerinde olduğu gibi.

Yukarıda kelimelerin tek başlarına galat kullanımları ile ilgili örnekler verildi. Bu durum özel olarak kelimenin fesâhatına aykırı durumdur.

¹⁵ fi-Şerḥi risâleti ḥarrerehe’l-müfti’l-meşhûr bi-Ebi’s-su’ûd li-beyâni’l-ğalaṭâti bi-‘ibâreti’t-Türkiyyeti, İstanbul 1318 (1901).

Bazı kelimeler tek başına fasîh olabildikleri hâlde bazı terkiplerdeki istimâlleri galat olmaktadır. Risâlede bu duruma da örnekler vardır: “**Celâ-yı vatan**dur *cilâ-yı vatan* degüldür”, “**Mevâlî-yi ‘uzâm**dur *mevâlî-yi ‘izâm* dirler. Zamm-ı ‘aynıladur kesrile degüldür. Zîrâ zammıla ‘azîmüñ cem‘idür. Kesrile ‘azmuñ cem‘idür” gibi.

Bunların yanında şu örnekler de kelâmın fesâhatına aykırı kusurlardan za’f-ı te’lîfle ilgili olsa gerektir: “**Akıbdur**. *Fulânunî ‘akabınca* dirler gâlağdur *‘akıbinca* demek gerekdür. ‘Akab lâkin luğaten şahîhdür nihâyet ıştılâha muhâlifdür”, “**Zâyid-i ‘akl** gerekdür. *Müzîd-i ‘akl* dirler luğatda izâde yoğdur. *Müzîd* ihtirâ‘dur hağâdur aşlı *zâyiddür*.”, “**Neşvedür** *neş’et-i efyün u şerâb* degüldür.”.

Kelimelerin, çatı özelliklerinin yanında fâ’il-mef’ûl olma gibi durumlarının bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde göz ardı edilerek cümle içinde galat kullanımlarından kaynaklanan belâgat kusurları da me’ânî ilmi ile ilgilidir. Risâlede bu durumla alâkalı galat örnekleri de yer almaktadır: “**Münhaşır oldum** demek gerekdür. *Haşır oldum* dirler gâlağdur zîrâ *haşır* müte‘addîdür kendi üzerine vâkı‘ olmaz. Mağşûr olmaz gayrı ider. Meger *haşır* maşdardur mechûl kılamak ile ola *haşır olındum* demek ma’nâsına *in husira* ma’nâsına *haşır olunmağlık* demek olur.”, “**El-mağdûru kâyinundur** *el-muğadderu kâyinun* degüldür. *Qaderdendür tağdîrden* degüldür. İştılâha muhâlif luğata muvâfığdur.”, “**Taşabbub** dökmek degüldür *dökilmek*dür. Hattâ *taşabbube’l-feresu ‘arağan* dinildükde *feres dökildi ‘arağ yöninden* demek gerekdür. *Dökdi* diyücek *‘arağ* mef’ûl olur. *‘Arağ dökdi* demek gâlağdur zîrâ luğaten ve ma’nen temeyyüze muhâlifdür. *Feres dökdi* demek mecâzdur aşlı *taşabbube ‘arağa’l-feresdür* aşlından muğayyerdür mübâlağa için. Buña me’ânîde mecâz-ı ‘aklı dirler.”, “**Munşahdur**. *Naşihatünle mütenaşşih olduk* tef’ilden degül if’aldendür.”.

Risâlede bazı kelimelerle ilgili olarak Arap dilciliğinden kurallara da orijinal ifadeleriyle yer verilmektedir: “*A’lem enne kavluke bi-esnâ’i’l-keâm bi-vâsıtati’l-fulâni hağâ’u. Ve’l-faşîhu bi-vesâtati’l-fulâni.*”, “*El-Hağâ’u bi’l-meddi hağâ’u ve bilâ-meddi şavâbu* dirler meşhûrdur ammâ bâ’îsi ma’lûm olmadı.”.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Bu risâlenin tenkitli metni daha önce de yayınlanmıştır.¹⁶ Bu yazı çerçevesinde, risâlenin tespit edilebilen diğer yazma nüshaları da göz önünde bulundurularak, farklı bir göz ve yeni bir düzenleme ile tenkitli metnin verilmesinde fayda görülmüştür. Önceki neşirde görülen farklılıklara ise değinilmemiştir. Risâlenin tenkitli metninde 6 yazma nüsha kullanılmıştır.¹⁷ Kelimeler düz metin hâlinde değil de maddeler hâlinde sıralanmıştır. Ebussuûd Efendi'nin doğru kabul ettiği şekiller madde başında koyu karakterle belirtilmiş olup yanlış kabul ettiği şekillerle bazı açıklamalar italik karakterle yazılmıştır.

**Şeyhu'l-İslâm müfti'l-enâm merhûm Ebu's-su'ûd Efendi hazretlerinin
Saķatât-ı 'Avâm risâlesidir**¹⁸

Maħabbetdür fethile.¹⁹

Teba'iyedür feth-i bâyıla.²⁰

Ŧılsamdur *Ŧılsam* degüldür.²¹

Celâ-yı vaşandur *cilâ-yı vaşan* degüldür.²²

Mu'idedür taħffile ve teşdîdile cā'izdür. *Ma'ide* degüldür *mu'idedür*. Ĥattâ Merâħda vâķı' olan *mu'aydedür* ki şabîye münâsib

¹⁶ Hayati Develi, **agm**, s. 112-118.

¹⁷ Nüshaların buldukları yerler ve metindeki kısaltmaları şöyledir: *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3597, vr. 74a-74b (E); *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3755, vr. 4a-4b (ES); *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, No: 1053, vr. 72a-43b (R); *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, No: 3879, vr. 45b-46a (S); *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, No: 404, vr. 16a (D); *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 1865, vr. 97b-98a (T).

¹⁸ Şeyhu'l-İslâm müfti'l-enâm merhûm Ebu's-su'ûd Efendi hazretlerinin Saķatât-ı 'Avâm risâlesidir D: Hâzihi Saķatâti'l-'Avâm li'l-'Allâmeti'l-müfti Ebu's-su'ûd raħmetullâhi 'aleyh E / Min-taķyîdâti'l-Mevle'l-imâm Şeyhu'l-İslâm Ebi's-su'ûdi'l-'İmâdi raħimehullâh ES / Risâle-i Saķatât-ı 'Avâm te'lîf-i Ebu's-su'ûd Efendi R / Saķatâti'l-'Avâm li'l-fâzılı'l-kâmil Ebu's-su'ûd şabe-gerâhu ve ce'ale'l-cennete meşvâhu S / Fî-Taşhîhi ba'zi'l-elfâzi'l-mutedâvileti beyne'n-nâs (Allâhu mukevvinu'l-kevn ve minhu'l-işmeti ve'l-'avn) T.

¹⁹ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

²⁰ Teba'iyedür feth-i bâyıla E, R: et-teba'iyetu tuķra'u bi-fethi't-tâ'i ve'l-bâ'i ES / - S, D, T.

²¹ Ŧılsam E: Ŧılsam R, D, T. Bu madde ES'de yoktur.

²² cilâ-yı vařan degüldür R, S, D, T: kesrile degüldür E, ES.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

mu'idenüñ taşğiridür *çekende* ma'nāsına ve illā luğata muhālifdür. Şāhib-i Merāh luğata muhālif söz söylemez.²³

Tecezzü'dür mehmūzdu *tecezzī* degüldür.²⁴

Mütecezzi'dür *mütecezzī* degüldür yāyıla. *Ceze'*edendür *cezā* degüldür ki nāқиşdur.²⁵

Tevazzu' hemze iledür *tevażzī* degüldür yāyıla. Hattā Cevheride *kāle ba'zu'l-'Arab lā-tekul tevażzī*²⁶ dir.²⁷

Tercemedür. Zamm-ı cīm ile *tercūme* degüldür. Mışbāh dībācesinde ekşer teşdīdile *terrecemme* okurlar yañlışdur.²⁸

Billevr/bellürdur *büllür* degüldür *sinnevr* ve *tennür* vezninde isti'māl olunur.²⁹

Tab' harekete şu'uri olanda ve olmayanda isti'māl olunur. **Tabi'at** harekete şu'uri olmayanda isti'māl olunur. *Fulānuñ hoşca tabi'ati vardur* demek fāsiddür.³⁰

Kındıldür kesr-i kâfıla.³¹

Hılfdur *half* degüldür. *And* ma'nāsına.³²

'Akıbdur. *Fulānuñ 'aқabınca* dirler gālaşdur *'aқabınca* demek gerekdür. 'Aқab lākin luğaten şāhihdür nihāyet ıştılāha muhālifdür.³³

²³ Mu'ide E: Ma'ide R. Bu madde ES'de yoktur.

²⁴ tecezzü' ES: tecezze' E // tecezzī degüldür E, ES: -R. Bu madde S, D, T'de yoktur.

²⁵ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

²⁶ "Bazı Araplar 'tavażzī demedi' dedi."

²⁷ Hattā Cevheride *kāle ba'zu'l-'Arab lā-tekul tevażzī* dir E, R: -ES. Bu madde S, D, T'de yoktur.

²⁸ Zamm-ı cīm ile E, ES: -R // Mışbāh dībācesinde ekşer teşdīdile *terrecemme* okurlar yañlışdur E: Mışbāh dībācesinde vāqı' olan *tercemedür* tercūme degüldür R / Mışbāh dībācesinde vāqı' olan *tercemehudur* tercemetuhu degüldür S / Mışbāh dībācesinde vāqı' olan *tercemetuhudur* tercemmeuhu degüldür D /-ES, T.

²⁹ Billevrdür *büllür* degüldür *sinnevr* ve *tennür* vezninde isti'māl olunur ES: *Bellür*dur *büllür* degüldür zammıla E, R / -S, D, T.

³⁰ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

³¹ kesr-i kâfıla E, ES: kesrile R. Bu madde S, D, T'de yoktur.

³² Bu madde ES'de yoktur.

³³ 'Aқıbdur E, R: 'Aқabınca E // 'Aқab lākin luğaten şāhihdür nihāyet ıştılāha muhālifdür S: -E, ES, R, D, T.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Tühemetdür feth-i hâ iledür *hümeze* vezninde. Sükûn-ı hâ ile degüldür.³⁴

Müttehimdür *müttehem* degüldür.³⁵

Naḥldur *naḥl* dirler ğalaḥdur. Meşelâ *gül naḥlı* dirler *gül naḥlı* demek gerekdür.³⁶

Ġybetdür *ġaybet* degüldür.³⁷

Münḥaşır oldum demek gerekdür. *Ḥaşır oldum* dirler ğalaḥdur zîrâ *ḥaşır* müte'addîdür kendi üzerine vâḳı' olmaz. Maḥşûr olmaz ġayrı ider. Meger *ḥaşır* maşdardur mechûl ḳılmaḳ ile ola *ḥaşır olındum* demek ma'nâsına *in ḥusira* ma'nâsına *ḥaşır olunmaḳlıḳ* demek olur.³⁸

Zü'l-feḳârdur *Zü'l-fiḳâr* degüldür.³⁹

Hecrândur hâ meksûr degüldür. *Ẓidd-ı vuşlatdur*.⁴⁰

Zü'l-ḳa'adedür 'ayn sâkin degüldür meftûḥdur.⁴¹

Za'ferândur *tercemân* vezninde.⁴²

Müseylimedür kesr-i lâmıla. *Müseyleme* degüldür. Meşelâ *Müseyleme-yi Kezzâb* dirler.⁴³

'Ayşdur feth-i 'aynıla. *'Iyş* degüldür kesr-i 'aynıla. Meşelâ *'ıyş u nûş* dirler ğalaḥdur *'ayş idelüm* demek gerekdür.⁴⁴

³⁴ Tühemetdür feth-i hâ iledür hümeze vezninde. Sükûn-ı hâ ile degüldür ES: Tühemetdür hâ sâkin degüldür E, R / -S, D, T.

³⁵ Müttehimdür müttehem degüldür E, R, S, D, T: Müttehemdür müttehim degüldür ES.

³⁶ Bu madde S, D, T'de yoktur.

³⁷ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

³⁸ Bu madde ES'de yoktur.

³⁹ Zü'l-feḳârdur Zü'l-fiḳâr degüldür R: Zü'l-feḳâr meksûr degüldür E / Zü'l-feḳârdur ḳâf meksûr degüldür ES / -S, D, T.

⁴⁰ hâ meksûr degüldür E: hâ meftûḥdur R. Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁴¹ Zü'l-ḳa'ade R: Zü'l-ḳa'ade E, ES // meftûḥdur E, R: -ES. Bu madde S, D, T'de yoktur.

⁴² vezninde ES: gibi E, R.

⁴³ kesr-i 'lâmile E: kesr-i yâ ile R / -ES. Bu madde S, D, T'de yoktur.

⁴⁴ 'Ayşdur feth-i 'aynıla. 'Iyş degüldür kesr-i 'aynıla ES: 'Ayşdur 'ıyş degüldür 'aynuñ kesriyle E, R // Meşelâ 'ıyş u nûş dirler ğalaḥdur 'ayş idelüm demek gerekdür E, R: -ES. Bu madde S, D, T'de yoktur.

El-maḳdūru kāyinundur *el-muḳadderu kāyinun* degüldür. *Ḳaderdendür taḳdīrden* degüldür. İştılâha muḫâlif luġata muvâfıḳdur.⁴⁵

Ḥilledür ḥulle degüldür zammıla.⁴⁶

İçhâfdur cīm muḳaddemdür ḥā mu'aḫḫardur *içcâf* degüldür.⁴⁷

Şıḳıldur *şıḳlet* yoḳdur. *Şıḳılda* ḳāfuñ hareketi sükünından efsâḫdur.⁴⁸

Leḫâḳdur maẓmūm degüldür.⁴⁹

Lüknetdür. *Rüknet* degüldür ġalaḫdur.⁵⁰

Ḥisbeten lillâhdur kesrile. Ḥānuñ fetḫi ġalaḫdur.⁵¹

Mevâli-yi 'uzâmdur *mevâli-yi 'izâm* dirler. Zamm-ı 'aynıladur kesrile degüldür. Zırâ zammıla 'azımün cem'idür. Kesrile 'azmuñ cem'idür *fekesevne'l-'izâme laḫmen*⁵² gibi.⁵³

Müşterik gerekdür. Ba'zı yirde müşterek isti'mâl olunur yirinde degüldür. Egerçi kim *müşterek* yirindedür ḫazf vardur ḫazf-ı işâl ḳabilinden *müşterekün-fih* dimekdür *medḫülün-bih* gibi.⁵⁴

Rızâ/rızâ/rıza. *Yuktebu bi'l-yâ'i 'alâ-mezhebi'l-Küfıyyeti ve bi'l-elifi 'alâ-mezhebi'l-Başriyyeti yuḳâlu rāzahu rızā'en.*⁵⁵ Rızâ memdüddur ba'zı yirde maḳşürdur.⁵⁶

⁴⁵ İştılâha muḫâlif luġata muvâfıḳdur E, R: İştılâha muḫâlifdür lâkin luġat-ı şaḫîḫadur ES.

⁴⁶ Ḥilledür ḥulle degüldür zammıla R: Ḥilledür ḥulle degüldür ES / Ḥilledür bi-kesri'l-ḥâ' ḥulle degüldür D / -E.

⁴⁷ İçhâfdur cīm muḳaddemdür ḥā mu'aḫḫardur içcâf degüldür R: Eçhân cīm muḳaddemdür aḫcân degüldür E / - ES, S, D, T.

⁴⁸ Şıḳıldur şıḳlet yoḳdur E: Şıḳıldur şıḳlet yoḳdur ES / Şıḳıldur şıḳlet degüldür R // Şıḳılda ḳāfuñ hareketi sükünından efsâḫdur E: Şıḳalde ḳāfuñ fetḫi efsâḫdur ES / ḳāfuñ hareketi ile efsâḫdur sükünından R.

⁴⁹ Leḫâḳdur maẓmūm degüldür E: Leḫâḳdur liḫâḳ degüldür R / -ES, S, D, T.

⁵⁰ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁵¹ Ḥānuñ fetḫi ġalaḫdur E: Ḥasbeten degüldür ES, D / Ḥasbeten lillâhdur degüldür R, S, T.

⁵² "Bu kemikleri etle kapladık." Mü'minûn, 14.

⁵³ Mevâli-yi 'uzâmdur ES: -E // fekesevne'l-'izâme laḫmen ES: ve ḫalaḳne'l-'izâme laḫmen E. Bu madde R, S, D, T'de yoktur.

⁵⁴ ḫazf-ı işâl E, ES, R: ḫazf u işâl S, D, T.

⁵⁵ "Kûfe ekolünde yâ ile, Basra ekolünde elif ile yazılır; rāzahu rızā'en denilir."

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Mübtenâ demek gerekdür *binâ olunmuş* ma'nâsına. Ba'zı yirlerde *mübtenî* isti'mâl olunur yirinde degüldür. Meşelâ *fulân ibn fulân üzerine mübtenî* dirler ğalağdur. *Mübtenî* kesrile fâ'il ma'nâsınadır *binâ idici* dimekdür müte'addidür. Zîrâ lugatda *benâ* ve *ibtenâ* bir ma'nâyadır. Ammâ *binâ idici* diyecek yirde *bânî* demek lañıfdür.⁵⁷

Baħîl ħasûd yirinde isti'mâl olunur. *Baħîl* saħînüñ zıddıdır ya'nî mâlin meşârifine şarf itmez lâkin ekşer yirde ki fulân ğâyet baħîldür ya'nî kimsenüñ oñduğın istemez.⁵⁸

Ħasîs alçağ kem dimekdür 'âmdur. Meger ancılayında ħasâset olur. Ğayrı cihetden ħasâseti olsa ħasîs dimegi mâni' degüldür.⁵⁹

Saħî mâlin meşârif-i şer'ıyyesine şarf idendür.⁶⁰

Taşabbub dökmek degüldür *dökilmek*dür. Ħattâ *taşabbebe'l-feresu 'arağan* dinildükde *feres dökildi 'arağ yöninden* demek gerekdür. *Dökdi* diyücek *'arağ* mef'ül olur. *'Arağ dökdi* demek ğalağdur zîrâ luğaten ve ma'nen temeyyüze muħâlifdür. *Feres dökdi* demek mecâzdur aşlı *taşabbebe 'arağal-feresdür* aşlından muğayyerdür mübâlağâ için. Buña me'anîde mecâz-ı 'aqlî dirler.⁶¹

Cumâde'l-ülâdur dâl-i mühmelenüñ fethi iledür *cumâzi'l-evvel* ğalağdur.⁶²

Ferd şıfat-ı müşebbehedür. Zîrâ *eşhedu enneke aħadun ferdun*⁶³ dirler *münferid* demek olur. Ħattâ luğatda *ferede bi-ma'nâ inferede*⁶⁴ ma'nâsına takrîr olınmışdur. *Cevâhirun ferdun* bundandır ya'nî şıfat-ı

⁵⁶ yuğâlû rāzahu rızā'en. Rızā memdüddür ba'zı yirde mağşürdür ES: yuğâlû rāzaytu rızā'en memdüden ve rızān mağşüren E, R. Bu madde S, D, T'de yoktur.

⁵⁷ binâ olunmuş ES, R: binâ olunmuşdur E / aña binâ olunmuş S, D, T // kesrile fâ'il ma'nâsınadır binâ idici dimekdür E, R: kesr-i nün ile olıcağ binâ idici demek olur ES // bir ma'nâyadır E, R: bi-ma'nâdur ES.

⁵⁸ saħînüñ R: ħasîsüñ E / -S, D, T // mâlin meşârifine E, R: mâlin meşârif-i şer'ıyyeye S, D, T. Bu madde ES'de yoktur.

⁵⁹ Bu madde ES'de yoktur.

⁶⁰ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁶¹ feres dökildi 'arağ yöninden S, D, T: dökildi 'arağ yöninden E, R // 'Arağ dökdi demek ğalağdur zîrâ luğaten ve ma'nen temeyyüze muħâlifdür S, D, T: Temeyyüz (/ Temyüz R) olmanüñ ma'nâsı olmaz ve hem luğata muħâlifdür kaç'a bāñıldur E, R // muğayyer R: tağyîr E. Bu madde ES'de yoktur.

⁶² cumâzi'l-evvel E, R, S, D, T: cumâzi ES.

⁶³ "Şehâdet ederim ki sen teksin."

⁶⁴ "Tek oldu, yani, tekleştî."

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

müşebbehedür. *Ferd* demek ğalaṭdur. Eger dirlerse *ferd vāḥiddür cevāhir cem'dür luġat olıcaġ muṭābaġat bulunmaz. Cevāb kütüb-i mebsūṭaya nazār itsünler.*⁶⁵

Hāla atanuñ kız qarındaşına dirler yirinde degüldür ananuñ kız qarındaşıdır. Meger bir Türkî lafz muvāfiġ düşmişdür.⁶⁶

Fā'ilde aşl f'lini yelilemek(يليلمك)*dür* dirler yirinde degüldür belki *velilemek*(ويللمك)*dür* demek gerek. Zîrā bu eger cā'iz olaydı *Zeydün murādı 'Amrı yazrıblamaġ*(يضر بلمق)*dur* demek cā'iz olurdu. *Fî-ķavlike Zeydun yazrıbu 'Amran murādu Zeydun en yazrıbe 'Amran*⁶⁷ belki *Zeydün murādı 'Amrı zararblamaġ*(ضر بلمق)*dur* dirler.⁶⁸

Zāyid-i 'aġl gerekdür. *Müzîd-i 'aġl* dirler luġatda izāde yoġdur. *Müzîd* ihtirā'dur ḡaṭādur aşlı *zāyiddür.*⁶⁹

Kerāhiyet taḡffif iledür.⁷⁰

'Āriyyet teşdid iledür.⁷¹

*İ'lem enne ķavleke bi-esnā'i'l-keḷāmi bi-vāsiṭati'l-fulāni ḡaṭā'un ve'l-faşıḡu bi-vesāṭati'l-fulāni.*⁷²

Mürü'etdür *mürüvvet* degüldür.

*El-Ḥaṭā'u bi'l-meddi ḡaṭā'un ve bilā-meddi şavābun*⁷³ dirler meşhürdur ammā bā'ışı ma'lūmum olmadı.⁷⁴

⁶⁵ münferid E: müfred R // *ferd vāḥiddür cevāhir cem'dür* R: *ferdun vāḥidun cevāhire cem'dür* E // luġat E: na't R. Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁶⁶ Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁶⁷ "Senin sözünde, Zeyd Amr'ı döver, Zeyd'in muradı Amr'ı dövmektir."

⁶⁸ *Fî-ķavlike Zeydun yazrıbe 'Amran murādu Zeydun en yazrıbe 'Amran* E: *murādu Zeydun en yazrıbe 'Amran* R. Bu madde ES, S, D, T'de yoktur.

⁶⁹ *Müzîd ihtirā'dur ḡaṭādur aşlı zāyiddür* ES: -E, R.

⁷⁰ *Kerāhiyet taḡffif iledür* E, R: *ḡuffife'l-kerāhiyete* ES.

⁷¹ *'Āriyyet teşdid iledür* E, R: *şuddide'l-'āriyyete* ES.

⁷² "Bil ki, konuşman sırasında, sıradan bir kişinin sözünü aktarman (fesâhat açısından) uygun değildir. Fasîh olan ise, meşhur, makbul bir zâtın sözünü nakl etmendir." Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁷³ "Ḥaṭā kelimesini uzatarak telaffuz etmek yanlış, uzatmadan telaffuz etmek doğrudur."

El-Ḥaṭā'u bi'l-meddi ḡaṭā'un ve bilā-meddi şavābu E: *El-Ḥaṭā'u bi'l-meddi ve bilā-meddi şavābu* R.

⁷⁴ *ma'lūmum* R, D, T: *ma'lūm* E. Bu madde ES'de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Mimleḥadur evvelki mîmûñ kesri ve şānîñüñ sükûnıyla. *Memleḥa* degüldür.⁷⁵

Şundūḳdur zamm-ı şādıla.⁷⁶

Devlābdur feth-i dālıle.⁷⁷

İbādur *ibā* degüldür.⁷⁸

Ummu ḡaylāndur *muḡaylān* degüldür.⁷⁹

İnāşdur kesr-i hemze ile *kitāb* gibi. Zammıla degüldür.⁸⁰

Evāndur feth-i hemze ile. Meddile degüldür.⁸¹

Berriyye teşdîd-i rāyla *şahrā* ma'nāsınadır. Taḥfif-i rāyla degüldür.⁸²

Bişāret/büşāretdür bānuñ kesriyle ve zamm ile *müjde* ma'nāsınadır. Bānuñ fethasıyla olıcaḳ *cemāl* ma'nāsına olur.⁸³

Baḳḳamdur kāfuñ teşdîdiyiledür. Taḥffiyile ḥaḫādur.⁸⁴

Bikrdür *kızoḡlan* ma'nāsına. *Bākire* kelām-ı 'Arabda vāḳı' olmuş degüldür.⁸⁵

İbn 'alemeyn beyninde vāḳı' olıcaḳ hemze-yi vaşl ile oḳınur mā-ḳablin ḳaḫ' idüp bānuñ kesriyle ḥaḫādur.⁸⁶

Binyāmındür Yūsuf Peyḡam-ber 'aleyhi's-selām bürāderidür *İbn Yāmin* degüldür.⁸⁷

Şeyyibdür *şeyyibe* degüldür.⁸⁸

Ḥabābdur yağmur şuyında ḥāşıl olur *ḥubāb* degüldür.⁸⁹

⁷⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁷⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁷⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁷⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁷⁹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁰ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸¹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸² Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸³ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

⁸⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Müstahkimdür kâfuñ kesriyile. Kâfuñ fethiyile degüldür.⁹⁰

Hayevândur yānuñ fethiyile. Sükünıyla degüldür.⁹¹

Ḥacil *ketif* gibi. *Ḥacil* degüldür.⁹²

Ḥaşindür *ḥaşîn* degüldür yā ile.⁹³

Ḥayzirândur ḥānuñ fethi ve yānuñ sükünü ve zāyuñ kesriyile *hezārān çubuğı* didükleridir. *Ḥazîrān* ve *ḥazārān* ḥaṭādur.⁹⁴

Deʿb *ādet* maʿnāsınadır. *Edeb* maʿnāsına degüldür ḥaṭādur.⁹⁵

Edviye ve **edʿiye** teşdidsiz *efʿilen* vezni üzerinedür. Teşdid ḥaṭādur.⁹⁶

Murtaḃadur bānuñ fethiyile mefʿül bināsı üzre. *Murtaḃ* degüldür bānuñ kesriyile.⁹⁷

Merşiyedür bilā-teşdid. Yānuñ teşdidiyile ḥaṭādur.⁹⁸

Rıkk *abd* maʿnāsınadır *rıkkıyyet* ḥaṭādur.⁹⁹

Zeʿamet feth-i zāyıla *kefālet* ve *siyādet* maʿnāsınadır. Kesr-i zāyıla ḡalaṭdur.¹⁰⁰

Sebḳdur *sebḳat* ḥaṭādur.¹⁰¹

Sahūrdur *şabūḥ* ve *gabūḳ* gibi sīnuñ fethiyile. Żamm-ı sīnile ḥaṭādur.¹⁰²

Selis *ketif* vezni üzredür *selisüʿl-bevl* gibi. Lāmuñ fethiyile ḥaṭādur.¹⁰³

⁸⁹ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁰ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹¹ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹² Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹³ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁴ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁵ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁶ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁷ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁸ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

⁹⁹ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

¹⁰⁰ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

¹⁰¹ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

¹⁰² Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

¹⁰³ Bu madde E, R, S, D, Tʿde yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Tesellâdur *tefa' lā* vezni üzre. Kesr-i lām haṭâdur.¹⁰⁴

Sehdür *sâhil* haṭâdur.¹⁰⁵

Naḳîbü'l-eşrâfdur elifsiz haṭâdur.¹⁰⁶

Maşrîf kesr-i râyıludur. Feth-i râyıla haṭâ'-i fâhişdür.¹⁰⁷

Şalâhiyetdür. Teşdîd-i yâ ile haṭâdur.¹⁰⁸

Zılâmdur *hisâb* vezninde. Zānuñ zammı haṭâdur.¹⁰⁹

Mazlîmedür lāmuñ kesriyile. Feth-i lām ile haṭâdur. *Zulm ü cefâ* ma'cânâsına.¹¹⁰

Ma'dindür kesr-i dâile. *Ma'den* degüldür feth-i dâile.¹¹¹

'Alâniyedür *'alâniyen* haṭâdur.¹¹²

'Âmmîdür mîmuñ teşdîdiyile. Taḥfîfi ile yañlışdur. *'Âmmeye mensûb* dimekdür.¹¹³

'İyândur. Fethile haṭâdur.¹¹⁴

Ġizâ zâl-i mu'ceme iledür mühmele ile degüldür.¹¹⁵

Ferâğdur tāsız. *Ferâgat* ġayr-ı müsta'meldür.¹¹⁶

Fa'ddür fānuñ fethiyile. Kesriyile degüldür. *Fi'*haṭâdur.¹¹⁷

Efâ yılandur *a'mâ* vezni üzre. 'Aynuñ kesri haṭâdur.¹¹⁸

Ķâbil Hâbil yâ iledür.¹¹⁹

¹⁰⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁰⁵ "Sâhil" kelimesi metinde "sâhil (ساحل)" şeklinde yazılmıştır. Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁰⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁰⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁰⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁰⁹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁰ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹¹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹² Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹³ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹¹⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

Ḳarye ḳāfuñ fetḥi ve rānuñ sükūnı ve taḥffıfi iledür.¹²⁰

Maḳşıd şāduñ kesriyledür.¹²¹

Ḳuzāt zāduñ taḥffıfi iledür *şuḳāt* vezninde.¹²²

Teḳāzıdür zāduñ kesriyle. Fethiyile cā'iz degüldür.¹²³

Minber kesr-i mīmiledür. Fethiyile ḥaṭā.¹²⁴

Nüzüldür *nüzül* ḥaṭādur.¹²⁵

Nezledür *nāzile* ḥaṭādur.¹²⁶

Nıḳrisdür yāsız. Yā ile ḥaṭādur.¹²⁷

İmāretdür *ta'mır* degül.¹²⁸

Meremmetdür *termīm* degül.¹²⁹

Munşahdur. *Naşihatüñle mütenaşşıḥ olduḳ* tef'ilden degül if'āldendür.¹³⁰

Şıla-yı rahm (şıla-yı rıḥm) fetḥ-i rā ve sükūn-ı ḥā ile yā kesr-i rā ve sükūn-ı ḥā iledür.¹³¹

Neşvedür *neş'et-i efyūn u şerāb* degüldür.¹³²

Sebḳdur *sebḳat* degüldür.¹³³

Va'ddur *va'de* degüldür.¹³⁴

¹¹⁹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁰ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²¹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²² Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²³ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹²⁹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁰ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³¹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³² Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³³ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Berd-i 'acûzdur *berd-i 'acz* degüldür.¹³⁵

'Ûc bin 'Ûkdur *'Ûc bin 'Unk* degüldür.¹³⁶

Buhtu Naşşardur zamm-ı bā ve teşdîd-i şād-ı meftûha iledür.¹³⁷

Şamt feth-i şādıludur zammıla degüldür.¹³⁸

Lecāc ve **lecāced**ür *lecc* degüldür.¹³⁹

Hâtim-i Sahî hâ³-i mühmele ve tâ³-i meksüre iledür hâ³-i mu'ceme ve feth-i tâ ile degüldür.¹⁴⁰

Ezâdur *sehâ* vezninde. *Īzâ* degüldür.¹⁴¹

Ricāl-i gayab feth-i yâ iledür sükün-ı yâ ile degüldür.¹⁴²

Haṭâbet feth-i hâ iledür kesr-i hâ ile degüldür.¹⁴³

Bahûr feth-i bā iledür zamm-ı bā ile degüldür.¹⁴⁴

Bahâkdur *buhâk* degüldür.¹⁴⁵

Teheyyü' suḳûṭ degüldür **tehyi'e** suḳûṭdur.¹⁴⁶

Temmetu'r-risâleti el-musemmâ bi-Sakaṭâti'l-'Avâm li-mevlâne'l-kâmil Ebu's-su'ûdi'l-muftî ğafferellâhu zunûbehu ve settere 'uyûbehu bi-ḥurmeti Ḥabîbihi ve âlihi ecma'în.¹⁴⁷

¹³⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁶ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁷ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁸ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹³⁹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴⁰ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴¹ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴² Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴³ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴⁴ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴⁵ Bu madde E, R, S, D, T'de yoktur.

¹⁴⁶ Bu madde E, ES, R, S, D'de yoktur.

¹⁴⁷ Temmetu'r-risâleti el-musemmâ bi-Sakaṭâti'l-'Avâm li-mevlâne'l-kâmil Ebu's-su'ûdi'l-muftî ğafferellâhu zunûbehu ve settere 'uyûbehu bi-ḥurmeti Ḥabîbihi ve âlihi ecma'în E: Temme'l-menḳûli mine'l-merḥûmi'l-müşârun-ileyh ES / Temmet bi-'avnillâhi li-mevlânâ Ebu's-su'ûdi'l-kâmil ḳaddesellâhu sırrahu'l-'azîz R / S Temme bi-'avnillâhi te'âlâ / D Temme'l-kitâb bi-'avnillâhi'l-Meliki'l-Vehhâb / Min-Kelâmi şeyhu'l-islâm Ebu's-su'ûdi'l-merḥûm T.

Ebussuûd Efendi'nin risâlelerinden ikincisi ise, genel olarak galatlar hakkında fetvâ kâtiplerine ikaz ve tenbih mâhiyetinde olup, özeldir kitâbette Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin imlâlarında görülen galatların düzeltilmesine yöneliktir. Bununla beraber, Türkçe kelimelerde eklerin sahîh imlâsıyla ilgili uyarılar da yer almaktadır. Risâlede özel olarak fetvâ kâtipliğini ilgilendiren bazı konularda da kâide niteliğinde tavsiyelere de yer verilmektedir.

Risâlede, fâhiş hatâ ya da galat-ı fâhiş tabir edilen ve kullanımı çok yaygın olan kelime ve terkiplere örnekler verilmiştir; “**Zeydüñ zevci Hind** diyecek maħalde yâ ‘**Amruñ zevci Zeynebi** diyecek mevzı‘da **Zeydüñ zevcesi Hind** veyâ ‘**Amruñ zevcesi Zeynebi** demek ħaṭâ‘-i fâhişdür zîrâ ‘avrata daħı zevc dinilür zevce dinilmez tâ lâzım degüldür.”, “**Ba‘de’s-sübüt** dinmeyüp **ba‘de’l-işbât** dinile.”, “**Harâr** daħı yañlışdur **ġarâr** gerekdür.”, “**Nef-i zâhire** yañlışdur **menfa‘at-i zâhire** gerekdür.”, “**Hind-i müteveffānuñ** dinile **müteveffiyenüñ** dinilmeye.” gibi.

İmlâsı galat olarak yaygınlaşan bazı kelime ve terkiplerin de sahîh şekilleri verilmiş, sıkı tenbihlerde bulunulmuştur. Örnek olarak “**Ezâ izâ**. **Ezâ** yañlışdur zâl ile. Ve zâlün âhırında elif olmayup yâ olmak gerek yâħud **izâ** diyü yazmak gerek ġaflet olunmaya.”, “**Zirâ‘** bi‘z-zâl arşun **zirâ‘** bi‘z-zâ‘ ekündür daħı arşun ma‘nâsına da gelür kâtib niçe isti‘mâl iderse câ‘izdür ammâ eṣaħħ-ı imlâyı fark idüp luġât-ı ‘Arabiyyeye ‘âlim olan kimesne kâdir olduġı mertebe tettebbu‘ idüp kâbil-i ihtisâb olan yirden kaşr-ı yed idüp ṭab‘a-yı raħlden kaçmak efzâldür”, “**Beytu mâli müslimîn** elif-lâmsız yazıla Türkide diyü ‘ulemâ-yı müteḳaddimîn nüṣhalarında muşarraħdur.” maddeleri gösterilebilir.

Ebussuûd Efendi bazı Türkçe kelime ve terkiplerin doğru imlâsını vermektedir; “**yidi yüz** (بيديوز)”, “**döl** (دول)”, “**boga** (بوغا)”, “**söğüd** (سوكود)”, “**ḳurd** (قورد) yazıla” örneklerinde olduġu gibi.

Risâlede bazı Türkçe eklerin doğru imlâsı hususunda kurallara da yer verilmektedir: “Kelimenüñ âhırı yâ ve hâ olmayıcaħ aña sîn ilħâḳ olunmaz **dayısı** (داييسي) ve **ħâlası** (خالهسي) gibi.”, “Türkide ħarf-i maşdarinüñ mâ-ḳabli müşeffa‘ olıcaħ **ḳâf** (قاف) telaffuz olunur muraḳḳaḳ olıcaħ **kâf** (كاف) telaffuz olunur”. Bu örneklerden bilhassa ikincisi, muħâlefet-i kıyâs isimli fesâhat kusuru ile ilgilidir. Bunun

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yanında Türçe eklerin imlâsı ile ilgili birçok örnek vardır. Bazıları şunlardır: “**Alur iseñ** (الوريسك) **alursañ** (الورسك) **alursañ** (الورساك) cümle cā'izdür.”, “**Şatılmaz** (صاتلماز)”, “**şıçrayup** (صچرايوب)”, “**idicek** (ايدجك)”, “**kağmağıla** (قاقمغله)”, “**Ammi** (عمى) veyā **'ammisi** (عمسى) dinile.”.

Risâlede galat kullanımlarının düzeltilmesi için verilen bazı cümle örnekleri ve fetvâ kâtiplerini ilgilendiren kurallar ise me'ânî ilmi ile alâkalıdır: “**Talebe kâdir olur mı** dinmeye zîrâ talebe men' yokdur **taleb idüp almağa kâdir olur mı** dinile.”, “**Keniseye vaqf** dinmeye zîrâ keniseye vaqf bâıldur. **Kenisenüñ fuqarâsına** ke-zâlik **Medînenüñ fuqarâsına vaqf itdi** dinile. **Medîneye** veyâ **Ka'beye vaqf** dinilmeye.”.

Galat-1 meşhûr olan bazı kelimeler de fasîhleri/sahîhleri ile birlikte verilmiştir: “**Dezgâh** demek gerekdür **destgâh** diyecek añlanmaz ammâ faşîh **destgâh**dur”, “**Qalb-zen qalbazan** didükleridür.”. Bu örneklerde galat-1 meşhûr lugat-1 fasîhten evlâ tutulmuştur. Çünkü buradaki sahîh şekiller, artık, kelimenin fesâhatını bozan kusurlardan garâbet ile ilgili olmakta olup “garîb” durumdadır; yani, galat-1 meşhûr kelimenin fesâhatına daha uygundur.

Bunlarla birlikte risâle metninde de görüleceği üzere, özel olarak fetvâ kâtiplerinin bilmeleri gerektiği hususlar, kullanmalarının elzem olduğu bazı ifâde şekilleri ile fetvâ kitâbeti üslûbuna ait bazı kurallar da yer almaktadır.

Bu risâlenin metninin bir kısmı adı geçen makalede “Kâ'ide” başlığı altında yer almaktadır.¹⁴⁸ Ancak, metin, ilgili nüshanın sadece 20a sayfasının sol derkenârındaki bölümden ibaret olmayıp baş tarafı 19b varağının sağ derkenârındadır. Oldukça eksik olan bu neşirde görülen farklılıklara değinilmemiştir. Ayrıca, yaptığımız incelemede bu derkenâr nüshanın bazı bölümlerinin kendi içinde tekrar edilmiş olduğu görülerek bu tekrarlara yer verilmemiştir.

Aşağıda, risâlenin tespit edilebilen 3 yazma nüshasından hareketle kurulmuş tenkitli metnine yer verilmiştir.¹⁴⁹ Bu metin de

¹⁴⁸ Fikret Turan, **agm**, s. 226-227.

¹⁴⁹ Nüshaların buldukları yerler ve metindeki kısaltmaları şöyledir: *Mecmû'atü'l-Letâ'if*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, No: 656, vr. 240a-240b (B);

maddeler ve bloklar halinde düzenlenmiş olup, üzerinde durulan kelime ve terkipler koyu hâlde verilmiştir. Metin daha çok imlâ üzerine olduğundan, ilgili kelime ve terkiplerin metinde geçen imlâları da Arap harfleriyle parantez içinde aynen verilmiştir.

Sa‘îd-i şehîd-i merhûm Ebu’s-su‘ûd Efendi hazretlerinin fetvâ kâtiblerine tenbîhidür¹⁵⁰

Kitâbetde ve imlâ vü inşâda haṭâ‘-i fâhiş olanları beyân u ‘ıyân ider ki zikr olunur.¹⁵¹

Zeydûñ zevci Hind diyecek maḥalde yâ ‘**Amruñ zevci Zeynebi** diyecek mevzî‘da **Zeydûñ zevcesi Hind** veyâ ‘**Amruñ zevcesi Zeynebi** demek haṭâ‘-i fâhişdür zîrâ ‘avrata daḥı zevc dinilür zevce dinilmez tâ lâzım degüldür.¹⁵²

Kelimenüñ âḥırı yâ ve hâ olmayıcaḥ aña sîn ilḥâḳ olunmaz **dayısı** (دایسی) ve **ḥâlası** (خالهسی) gibi.

Ve uzun sîn cîme ve nezâ‘irine ilḥâḳ olunmaz **secde** (سجده)¹⁵³ gibi. **Secde** (سجده)¹⁵⁴ diyü kıṣa sîn ile yazıla zîrâ uzun sîn ve şîn ile cîmüñ mâ-beynine bir yâ veyâ tâ veyâ şâ merkezi düşer ḥarf zâyid olur.¹⁵⁵

Ba‘de’s-şübüt dinmeyüp **ba‘de’l-işbât** dinile.

Zih-gîr (ز هگیر) **oñadca** (او كادجه) **yidi yüz** (بيديوز) **ol vaḳtde** (اول وقتده).¹⁵⁶

Mecmû‘a, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 1017, vr. 95b-96b (E); *Mecmû‘a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 54, vr. 19b-20a (F).

Risâlenin “Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 2762, vr. 54a-55a”daki mecmûada bulunan nüshasına da kütüphanedeki küçük bir teknik problemden dolayı ulaşılamamıştır.

¹⁵⁰ Sa‘îd-i şehîd-i merhûm Ebu’s-su‘ûd Efendi hazretlerinin fetvâ kâtiblerine tenbîhidür: Merhûm ve maḡfûrun leh Ebu’s-su‘ûd Efendi hazretlerinin fetvâ kâtiblerine üslûb-ı kitâbeti ta‘lîmidür E / Şeyḥu’l-islâm ve müftî’l-enâm Ebu’s-su‘ûd Efendi hazretleri fetvâ kâtiblerine ta‘lîm idüp ‘acele üzre yazduḡı inşâ vü imlâdur ki bu üslûb üzre beyân buyurmuşdur F.

¹⁵¹ Bu başlık B ve E’de yoktur.

¹⁵² veyâ ‘Amruñ zevcesi Zeynebi B, E: -F.

¹⁵³ Sîn harfî uzun ve düz hatla yazılmış.

¹⁵⁴ Sîn harfî kısa hatla yazılmış.

¹⁵⁵ Ve uzun sîn cîme ve nezâ‘irine ilḥâḳ olunmaz B, F: -E // yâ veyâ tâ veyâ şâ merkezi B, E: yâ veyâ tâ merkezi gibi merkez F.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Alurisañ (الوريسك) **alursañ** (الورسك) **alursañ** (الورساك) cümle cā'izdür.¹⁵⁷

Şatılmaz (صاتلماز) **olmaz** (اولماز) **şıçrayup** (صچرايوب) **idicek** (ايدجك) **seksen** (سكسان) **cāriyem** (جاريهم) **aqçam** (اقچهم) **yek-ser** (يكسر) **kağmağıla** (قاقمغله) **devlāb** (دولاب) **boğası** (بوغاسی) **perdāht** (پرداخت).¹⁵⁸

Ezā (اذی) **izā** (ايذا). **Ezā** (اذا) yañlışdur zāl ile. Ve zālün āhırında elif olmayup yā olmağ gerek yāhud **izā** (ايذا) diyü yazmağ gerek ğaflet olunmaya.¹⁵⁹

Debe şayıur ğallesı vaqfdur demek 'azīm cehldür **ğallesinün 'öşri ve ğumsı vaqfdur** gerek.¹⁶⁰

Sālyāne demek gibi. **Sālyāne** egerçi 'avāmda bilinür ammā şer'de **ĥavāle** dinecek yirde isti'māl iderler yañlışdur.¹⁶¹

Harār dağı yañlışdur **ġarār** gerekdür.

Döl (دول) **boğa** (بوغا) **pā-püş** (پاپوش) **Rodos Kāl'ası** (رودس قلعهسى) **senevi** (سنهوى).

Dezgāh (دزگاه) demek gerekdür **destgāh** (دستگاه) diyicek añlanmaz ammā faşih **destgāh**(دستگاه)dur.¹⁶²

Tezkiye (تزكيه) **müzekki** (مزكى). **Tezkiye** (تذكيه) bi'z-zāl boğazlamağdur.

Boşayayın (بوشايين) **sögüd** (سوگود).

Nef-i zāhire yañlışdur **menfa'at-i zāhire** gerekdür.

Yek-seri (يكسرى) **yundı kolını** (يوندی قولنى) **ceybinden** (جيبندن) **şandük** (صندوق).¹⁶³

Zirā' (ذراع) bi'z-zāl arşun **zirā'** (زرع) bi'z-zā' ekündür dağı arşun ma'nāsına da gelür kātib niçe isti'māl iderse cā'izdür ammā eşaħh-ı

¹⁵⁶ Zih-ğır E, F: -B.

¹⁵⁷ alurisañ alurisañ alurisañ B, E: olur iseñ olursañ olursañ F.

¹⁵⁸ idicek B, F: -E // cāriyem B, F: cāriye E // aqçam B: -E, F.

¹⁵⁹ zālün E, F: izānuñ B // ğaflet olunmaya F: -B, E.

¹⁶⁰ Debe B: -E, F // ğallesinün 'öşri ve ğumsı vaqfdur gerek F: -B, E.

¹⁶¹ bilinür B: söylenür E // Sālyāne egerçi 'avāmda bilinür ammā şer'de ĥavāle dinecek yirde isti'māl iderler yañlışdur B, E: -F.

¹⁶² gerekdür: yegrekdür E / evlādur F // ammā faşih destgāhdur B, E: -F.

¹⁶³ yek-seri B, E: -F.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

imlāyı fark idüp luġāt-ı ‘Arabiyyeye ‘ālim olan kimesne k̄ādir olduġı meretebe tettebbu‘ idüp k̄ābil-i ihtisāb olan yirden kaşr-ı yed idüp ṭab‘a-yı raħlden kaçmağ efzaldür.¹⁶⁴

Naṭas (نطاس) **ḳulunladı** (قلونلادی) **kilimini** (کلیمنی) **kilimi** (کلیمی) **gelmesi** (کلمسی) **sınur** (سینور) **bār-gīr** (بارگیر) **ṭabl u naḳāre** (طبلونقاره) **gāv-miṣ inegi** (ایولکایله).¹⁶⁵

Meşhūr ḥüccetüñ zeylinde bi’z-zāl.

Abaza (ابازه) k̄āfir dinile ‘**abaza** (عوزه) dinilmeye.

Or (اور) *ḥāne* k̄āfirçe *yetīme* dimekdür.¹⁶⁶

Be-her taḳdīr (بههرتقدیر) **ber-ḥordār ol** (برخوردار اول).¹⁶⁷

Beytu māli müslimīn (بيت مال مسلمين) elif-lāmsız yazıla Türkide diyü ‘ulemā-yı müteḳaddimīn nüshalarında muşarraḥdur.¹⁶⁸

Ġuzāt (غزاة) **ḳuzāt** (قضاة) **buġāt** (بغاة) **kerret** (كرت) tā ile yazıla.¹⁶⁹

Hind-i müteveffānuñ dinile **müteveffiyenüñ** dinilmeye.

Şıla (صله) **mehmüz** (مهموز) **şūr-nāy** (صورنای) **bülend** (بلند).

Ṭapu (طاپو) **ḥazīne-yi ‘āmiriye** (خزینة عامره یه) **‘ādeten virilen ücret** (عادة ويريلن اجرت).¹⁷⁰

Ḳable’l-firḳat (قبل الفرقت) lafzında tānuñ uzun yazılması resm-i kitābet-i ‘Osmāna ve şarfiyyūn ittifaḳına muḥālifdür zīrā mu‘arref bi’l-lāmuñ tāsi uzamaz bundaki nesnede ve buña müşābihde ġaflet olınmaya.¹⁷¹

Türkide ḥarf-i maşdarīnūñ mā-ḳabli müşeffa‘ olıcağ **ḳāf** (قاف) telaffuz olunur muraḳḳağ olıcağ **ḳāf** (کاف) telaffuz olunur.¹⁷²

¹⁶⁴ zirā‘ bi’z-zā‘ ekündür daḥı arşun ma’nāsına da gelür k̄atib niçe isti‘māl iderse cā’izdür ammā eşaḥḥ-ı imlāyı fark idüp luġāt-ı ‘Arabiyyeye ‘ālim olan kimesne k̄ādir olduġı meretebe tettebbu‘ idüp k̄ābil-i ihtisāb olan yirden kaşr-ı yed idüp ṭab‘a-yı raħlden kaçmağ efzaldür F: -B, E.

¹⁶⁵ kilimi B: -E, F // gelmesi E: -B, F.

¹⁶⁶ Or ḥāne k̄āfirçe yetīme dimekdür B, E: Or ḥāne ammā arfu k̄āfir lisānında yetīme dimekdür F.

¹⁶⁷ be-her taḳdīr E, F: ber-her taḳdīr B.

¹⁶⁸ diyü ‘ulemā-yı müteḳaddimīn nüshalarında muşarraḥdur F: -B, E.

¹⁶⁹ ḳuzāt F: -B, E // buġāt F: -B, E.

¹⁷⁰ ‘ādeten virilen ücret B, E: -F.

¹⁷¹ ittifaḳına B, E: ḳā‘idesine F.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Pîş-gîr (بیشگیر) **mü'ezzin bañlar** (مؤذن بانكلر) **a'zāsı** (اعضاسی) **belli** (بلیلی) **bulunmamış** (بولنمامش) **üzerine** (اوزرینه) **iktifâ itmegin** (اكتفایتمکین) **tefvîz olmamak** (تفویض اولمامق) **ider ise** (ایدرایسه) **gelmeyeceklerini bilüp** (ایده ایدی) **Qur'an-ı Kerîme** (قرآن کریمه) **ide idi** (ایده ایدی) **şânındandır** (شانندندر) **vaqtlerde** (وقتلرده) **buyurıldı** (بیورلدی) **taḥaccülî olmuş** (تحجلی اولمش) **olmayan** (ولمیان) **alınan** (النان) **olana** (اولانه) **sipāhînüñ** (سپاهینک) **anlara** (انلاره) **bāğçe** (باغچه) **bağlayup** (باغلیوب) **cemm-i ğaffr** (جم غفیر).¹⁷³

Çār sū dört taraf dimekdür.

Türkide bir kelime tâda vaqf olunmaq var hâda vaqf olunmaq var. Tâda vaqf olunursa **imâmet** (امامت) ve **ķırâ'at** (قرأت) ve **tilâvet** (تلاوت) **diyânet** (دیانت) gibi uzun tâ'ile yazıla. Hâda vaqf olunursa kışa tâ'ile **tereke** (ترکه) ve **Ĥadîce** (خدیجه) **kā'ide-yi lâzime** (قاعدة لازمه)dür.¹⁷⁴

Bir daḥı **şāhid ḥuşuşında sebep-i cerḥum vardır** dinildikde kâzî diñlemeyüp hükm eylese yazılmaya.¹⁷⁵

Şüret-i mezbürede ve muvâza'a ḥuşuşı ḥadden yazılmaya.¹⁷⁶

Ṭalebe kâdir olur mı dinmeye zîrâ talebe men' yokdur **ṭaleb idüp almağa kâdir olur mı** dinile.

Kenîseye vaqf dinmeye zîrâ kenîseye vaqf bâṭıldur. **Kenîsenüñ fuķarāsına** ke-zâlik **Medînenüñ fuķarāsına vaqf itdi** dinile. **Medîneye** veyâ **Ka'beye vaqf** dinilmeye.¹⁷⁷

Ve ḥılleye çâre yokdur fūrū' kitâbları kenârında ba'zı nesne ki yazmışlardur ki her biri meşhûrdur anlar 'avrata ḥılle olduğı eri añlasun diyü eri aldamağa çâredür yoksa ḥılleye degüldür aña müte'allik daḥı yazmañ ancak ṭalāk-ı selâseye şartdan soñra muḥâlefet itmedin 'avrata bâyin ṭalāk boşayup ba'de'l-'idde şartı muḥâlefet idüp yine nikâḥlanmañ yazuñ bu fesh-i ḥıllüdür mes'ele-yi meşrû'dur ammâ

¹⁷² müşeffa' olıcaķ kâf telaffuz olunur muraķķaķ olıcaķ kâf telaffuz olunur F: müşeffa' olıcaķ kâf muraķķaķ olıcaķ kâfdür B, E.

¹⁷³ itmegin B: itmemekde E / -F // tefvîz F: -B, E // taḥaccülî B, F: 'amelî E // sipāhînüñ B, E: -F.

¹⁷⁴ tâda E, F: tâdan B // hâda E, F: hâdan B // Tâda E, F: Tâdan B // Hâda E, F: Hâdan B.

¹⁷⁵ Bu madde E ve F'de yoktur.

¹⁷⁶ Bu madde E ve F'de yoktur.

¹⁷⁷ Medînenüñ B: Medîne-yi Münevvere E. Bu madde F'de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

ḳable'l-‘idde şartı muḫālefet itse ṭalāk-ı ṣelāṣe vāḳı‘ olur ke-zālik ayıklı ve ser-ḫoşla ve ‘iddet içinde ṭalāk vāḳı‘ olduğı gibi ve bir nesne ki şartıla olsa eger felān fi‘li idersem yā sen iderseñ şöyle olsun diye şart **in** (ن) lafzı olsa vāḳı‘dur ‘**alā** (على) lafzı ile lağvdur ve ibrā‘ı müdde‘i cānibinden yazasız ve müsteftinüñ yazduđunuñ kendüye fā‘idesi var ise yazasız.¹⁷⁸

Livāḫada ‘**amel-i münker** yazıla.¹⁷⁹

Ehl-i ‘örf daḫl itmege ḳādir olur mı diyecek maḫalde **ehl-i ‘örf iftirā idüp zұлmen mālin almağa ḳādir olur mı** dinile **iltizām** gibi **ber-vech-i maḳṭū‘ bey‘** olınan gibi ve **bunlardan zemān u kefāletden ḫalāṣ ve şart-nāmeleri ve kesirleri** gibi ve **ḫal‘de inṣā‘allāh** gibi ve **ehl-i vezā‘ifden bi‘z-zāt edā‘-i ḫıdmet itmeyenüñ ṣehādeti cā‘iz olur mı** demek gibi ve **ḳāziya** ve **ḫākime** ve **bege ne lāzım olur** demek gibi.¹⁸⁰

Ve **sebeb olana zam‘ān lāzım olur mı** ve **cerīme almağa** veyā **‘örf itmege ḳādir olur mı** dinmeye.

Ve **bir ‘amel-i münkeri işleyene nesne lāzım olur mı** dinmeye zīrā **müfsidi ṣıyānetdür ne lāzım olur** dinile.

İtdüği fi‘l ḫilāf-ı ṣer‘ olmayana **ne lāzım olur** dinmeye nesne lāzım gelmez iken nesne lāzım olur añlayup yazılmış olur **ol maḳūlede nesne lāzım olur mı** dinile.¹⁸¹

Ve ṣāhid fetvāsında mufaṣṣal nesne yazılmaya.¹⁸²

Ve aṣlā feseḳaya ve zāniye ve zāniyeye ve lūṭiye ve‘l-ḫāṣıl ehl-i hevāya ve ‘ammāle ve ehl-i ‘örfe ve emred ođlana meyl ile nesne yazılmaya ve mufaṣṣal fetvā yazılmaya.¹⁸³

Ve daḫı gündēn bāhir olanı ve ğāyetle meṣḫūr olan su‘ālī yazmayasız zīrā hemān başdan belā ṣavup taḫṣıl-i ‘ilm idinmek murād olmayup müsteftiyi esirgemeyüp aḫvāllerin ma‘lūm idinmemek añlanur.

Ve iştilāḫ u inṣā yazılmaya.

¹⁷⁸ müdde‘i B: -E. Bu madde F’de yoktur.

¹⁷⁹ Bu madde F’de yoktur.

¹⁸⁰ ve ḳāziya E: -B.

¹⁸¹ ol maḳūlede nesne lāzım olur mı E: ol maḳūlede nesne olur mı B.

¹⁸² Bu madde E ve F’de yoktur.

¹⁸³ Bu madde E ve F’de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Ve İstanbul da'vâsında hîle vü tezvîr çokdur andan ihtirâz üzere olup 'ale'l-huşûş Şâh Çelebi İstanbulda ve Şeyhî Çelebi Burusada ve Ma'lûloğlı Şâmda bu üç pâre şehirde kâzînüñ hükmin döndürmek ve 'ırzına hâlel ve şânına şeyn gelür nesneye müte'allılık aşlâ yazmañ bu cümleden hem ekl-i mâl veyâ hâtır için anlara 'adâvet añlanur.¹⁸⁴

Ve aşlâ elden fetvâ göndermeñ egerçi pād-şâhdan veyâ vezîrden olursa da oğlanlara havâle eyleñ siz qarışmañ ve sizüñ adîñuzdan kâtibler veyâ oğlanlar yad yazıla şunmağı teccessüs idesiz.¹⁸⁵

Müftî bir şabâh bir aḡşam namâza taşra çıkar bu iki vaḡtde hâzîr olmağı kudret olmazsa da be-her taḡdîr her şabâhda hâzîr olasız ve's-selâm.¹⁸⁶

Ḳalb-zen (قلبزن) **ḳalbazan** (قلبازن) didükleridür.¹⁸⁷

'**Araḳ-çîn**(عرقچین)dür.¹⁸⁸

Futa (فوتة) Türkî **fütâ** (فوطا) 'Arabîdür.¹⁸⁹

Ḳanyası (قانیاسی) **ḡaltası** (حالتہسی) **ḡâlası** (خالہسی) di.¹⁹⁰

'**Ammi** (عمی) veyâ '**ammisi** (عمسی) dinile.¹⁹¹

'**Ammesi** (عمہسی) dinile.¹⁹²

Ḳurd (قورد) yazıla **ḳurd** (قرد) **ḳurt** (قرت).

Yurd (یورد) **ḳazḡan** (قزغان) **tamḡa** (تمغا) **ḡalı** (خالی) **ḡapısı** (طاپسی) **keh-rîz** (کهریز) **iltizâm** (التزام) **yirine** (یرینه) **kesilüp** (کسلوب) **dinile** (دینله) **kîzb** (کذب) **şeh-nişîn** (شهنشین) **daḡı** (داخی) **yidi** (ییدی) **yigirmi** (یکرمی) **diyü** (دیو) **diyü** (دیو) **yıḳdı** (ییقدی) **öyünde** (اوینده) **ḡâl-i ân geh** (حالآنکه) **ba'de-zemânin** (بعدزمان) **Hind** (هند) **vaşiyye** (وصیه) **narḡ** (نرخ) **ḡopuḳ** (طویق) **ḡopuḡı** (طویغی) **ḳafeş** (قفص) **keklik** (ککلیک) **buḡullik** (بخللك) **aḳçam** (اقچہم) **ḡöbegüm** (زوجی هند) **tarla** (تارلا) **ḡapu** (طاپو) **zevcî Hind** (زوجی هند) **boşadı** (بوشادی) **şür-nâ** (صورنا) **ḡabl** (طبل) **nâm-zed** (نامزد) **çâr sū** (چارسو) **çehâr**

¹⁸⁴ bu cümleden hem ekl-i mâl veyâ hâtır için anlara 'adâvet añlanur B: -E, F.

¹⁸⁵ Bu madde E ve F'de yoktur.

¹⁸⁶ Bu madde E ve F'de yoktur.

¹⁸⁷ ḳalb-zen ḳalbazan didükleridür E: ḳalb-zendür F / -B.

¹⁸⁸ 'araḳ-çîndür E, F: -B.

¹⁸⁹ futa Türkî fütâ 'Arabîdür E, F: -B.

¹⁹⁰ Bu maddeler B ve E'de yoktur.

¹⁹¹ Bu madde B ve E'de yoktur.

¹⁹² Bu madde B ve E'de yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yār (چاريار) **çār yār** (چاريار) **‘ammī** (عمى) **li-ebeveyn** (لابوين) **senevī** (سنوى).¹⁹³

Vech (وجه) bir noқта ile yazıla.¹⁹⁴

Bey’u min-mezīd (بيع من مزيد) dinilür.¹⁹⁵

Ḥavl (حول) **boğa** (بوغا).¹⁹⁶

Kenīse (كنيسه) **‘Arabī** ve **kilīsā** (كليسا) Fārsīdür.¹⁹⁷

Manḡur (منقور).¹⁹⁸

‘Adem-i ḡabūl dinmeye **ḡabūl itmek** dinile.¹⁹⁹

Teḡāzī (تقاضى) **mārīla** (مارله) **remed** (رمد) **urursa** (اوررسه).²⁰⁰

‘İdāline binā’en ṣehādet eylese dinmeye **Zeyd iḡün** dinile.²⁰¹

Ḳahve (قهوه) hā ile yazıla.²⁰²

Ḥarbe (حربه).²⁰³

Yāsīn (ياسين) **Yāsīn** (ياسين) cā’izdür.²⁰⁴

Temmet bi-‘avnillāhi’l-Meliki’l-Vehhāb.²⁰⁵

¹⁹³ iltizām B: -E // yirine B: -E // kesilüp B: -E // dinile B: -E // kız B: -E // ṣeh-niṣh B: -E // keklik B: -E // buḡullik E: -B // aḡcam B: -E // zevci Hind B: -E // boşadı B: -E // nām-zed B: -E // senevī B: -E. Bu maddeler F’de yoktur.

¹⁹⁴ Bu madde E ve F’de yoktur.

¹⁹⁵ Bu madde E ve F’de yoktur.

¹⁹⁶ Bu maddeler E ve F’de yoktur.

¹⁹⁷ Bu madde E ve F’de yoktur.

¹⁹⁸ Bu madde E ve F’de yoktur.

¹⁹⁹ ‘Adem-i ḡabūl dinmeye ḡabūl itmek dinile B: ‘adem dinilmeye ḡabūl itmek dinile E / -F.

²⁰⁰ Bu maddeler E ve F’de yoktur.

²⁰¹ Bu madde E ve F’de yoktur.

²⁰² Bu madde E ve F’de yoktur.

²⁰³ Bu madde B ve F’de yoktur.

²⁰⁴ Bu madde B ve F’de yoktur.

²⁰⁵ Temmet bi-‘avnillāhi’l-Meliki’l-Vehhāb E: Ve’s-selām B / Li-Mevlā Ebu’s-su’ūd ‘aleyhi’r-raḡme F.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

SONUÇ

Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan kelimelerin telaffuz ve imlâsındaki sapmalar “galat”, “yanlış”, “hatâ”, “hatâ'-i fâhiş”, “sakat-sukût” kelimeleriyle tanımlanmış, “lugata ve/veya ıstılâha muhâlif” olan bu kelimeler genelde “fâsid” olarak kabul edilmiştir. Doğru bir şekilde ve yerinde kullanılan kelimeler ise “sahîh”, “esahh”, “fasîh”, “efsah”, “latîf” gibi kelimelerle tanımlanmış, yalnız “lugata ve/veya ıstılâha muvâfık” olan bu kelimelerin kullanılmaları câiz görülmüştür.

Kelimelerin tek başına ya da terkip veya cümle bütünü içinde doğru telaffuz ve imlâ kuralları ile belâgata zemin teşkil eden fesâhat ve me'ânînin çok yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılmakta; dolayısıyla, bu iki alt ilim dalının, telaffuz yoluyla hitâbet, imlâ yoluyla kitâbet ve inşâ ilimleri ile içiçe münâsebetleri ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle, sözlük ve gramer bilimlerinin yukarıda anılan tüm bilimlere zemin teşkil ettiği rahatça ifade edilebilir.

Ebussuûd Efendi'nin metnini vermeye çalıştığımız her iki risâlesini de, hareke, i'râb, vezin yordamları ile te'yîd ederek kelimelerin doğru telaffuz ve imlâsını vermesi bakımından zamanının imlâ kılavuzları olarak kabul etmek mümkündür. Bu eserler, günümüzde Arap harfli Türkçe metinlerin transkripsiyonu için sağlam veriler teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

DEMİR Abdullah, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi**, Ötüken, İstanbul 2006.

DÜZENLİ Pehlul, “Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5 (2005), s. 441-475.

DEVELİ Hayati, “Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri”, **İlmî Araştırmalar**, S. 4 (1997), s. 99-125.

KAÇALIN Mustafa S., “Galat”, **DİA**, C. 13 (1996), s. 300-303.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

KILIÇ Atabey, **Ahmed Hamdî Belâgat-ı Lisân-ı ‘Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin)**, Laçin, Kayseri 2007.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, (Haz. Hayrettin Karaman vd.), TDV, Ankara 1997.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, No: 404, vr. 16a.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 1017, vr. 95b-96b.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 1865, vr. 97b-98a.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3597, vr. 74a-74b.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3755, vr. 4a-4b.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 54, vr. 19b-20a.

Mecmû’atü’l-Letâ’if, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, No: 656, vr. 240a-240b.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, No: 1053, vr. 72a-43b.

Mecmû’a, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, No: 3879, vr. 45b-46a.

TURAN Fikret, “Şeyhülislam Ebussuûd’un İmlâ Kuralları: Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı İmlâsında Yerlileşme Eğilimleri ve Bir Tepki”, **İlmî Araştırmalar**, S. 9 (2000), s. 221-238.

SARAÇ M. A. Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, 3F, İstanbul 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*